

mechanisms and system of correction.

Key words: historiography; special education; correctional pedagogy; children with mental and physical disabilities; history of speech therapy, speech disorders; chronology

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2020.41.09

УДК 316.61:159.9-051

В. Є.Коваленко

kovalenzov811@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7792-4653>

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-РЕГУЛЯТИВНОГО КОМПОНЕНТА СОЦІАЛІЗОВАНОСТІ ДІТЕЙ СЕРЕДЬОГО ТА СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті на основі порівняльного аналізу стану сформованості емоційно-регулятивного компонента соціалізованості школярів з інтелектуальними порушеннями та нормотиповим розвитком виявлено його специфічні особливості, властиві дітям з порушеннями інтелекту. Емоційно-регулятивний компонент соціалізованості дозволяє оцінити ступінь адаптованості особистості, ступінь сприйняття, розуміння та оцінки власної особистості, здатність до вольової регуляції. У ході дослідження було використано наступні методи: теоретичні: порівняння, узагальнення та систематизація науково-теоретичних даних для вивчення стану розробленості проблеми та шляхів її вирішення; емпіричні та статистичні. Виявлено значущі відмінності за показниками «ступінь об'єктивності самооцінки», «рівень домагань», «вольова регуляція», «адаптованість» між групами школярів з нормотиповим розвитком та інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: соціалізація, соціалізованість, школярі з ІП, емоційно-регуляторний компонент, самооцінка, адаптація.

Постановка проблеми. Проблема соціалізації та розвитку школярів з ІП (ІП) є однією з провідних у корекційній педагогіці та спеціальній психології, адже внаслідок «первинного дефекту» ці процеси в осіб з розумовим дизонтогенезом є ускладненими (В. Синьов, 2008). Загальний рівень соціалізованості школярів з ІП, як результат їх соціалізації на стадіях адаптації, індивідуалізації та інтеграції, залишається низьким (Хохліна, 2009). Означене актуалізує проблему визначення стану сформованості та особливостей окремих компонентів соціалізованості, що дозволить визначити конкретні технології корекційного впливу на них. Особливого значення набуває визначення стану саме емоційно-регулятивного компонента соціалізованості, адже інтеріоризовані соціальні та моральні норми, правила лише тоді стають регуляторами поведінки індивіда, коли він визнає і встановлює для себе їх суб'єктивну цінність, демонструє вміння орієнтуватися на них у ситуаціях морального вибору (В. Коваленко, Ю. Бистрова, Н. Сінопальнікова, 2021).

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема емоційно-регулятивного компонента соціалізованості школярів з ІП як результату соціалізації особистості на дотрудовій стадії соціалізації, що включає в себе адаптацію, індивідуалізацію та інтеграцію, не набула достатнього висвітлення у спеціальній психолого-педагогічній літературі. Переважно вона досліджувалась у контексті емоційно-особистісного розвитку школярів з ІП (Ю. Бистрова, 2021; В. Коваленко, 2014; І. Лисенкова, 2019; В. Синьов, М. Матвєєва, О. Хохліна, 2008; О. Шаповалова, 2009; Н. Сєромаха, 2013; Н. Шкляр, 2008), комунікативного розвитку особистості (І. Мартиненко, 2017; О. Проскурняк, 2015), системи корекційно-виховної роботи спеціального закладу освіти з метою забезпечення соціалізації дитини (О. Позднякова, 2021; М. Супрун, А. Висоцька, І. Тат'яничкова, 2014; І. Тат'яничкова, 2020; О. Хохліна, 2009). Разом з тим, аналіз спеціальної психологічної літератури доводить, що проблема вивчення особливостей емоційно-регулятивного компонента соціалізованості, що забезпечує відповідність поведінки людини соціальним вимогам і виявляється в адаптованості особистості, її сприйнятті, розумінні та оцінці власної особистості, здатності до вольової регуляції, не набула достатнього висвітлення та потребує подальшого дослідження. Особливу значущість проблема виявлення

особливостей емоційно-регулятивного компонента соціалізованості набуває саме в середньому (підлітковому) та старшому (юнацькому) шкільному віці, адже в підлітковому віці формується самооцінка, самосвідомість, потреба пізнати себе як особистість, виникає потреба у самовираженні, значущості для інших, а юнацький вік є сензитивним для становлення та закріплення ціннісних орієнтацій як стійкої структури особистості. В результаті виникають емоційно-особистісні та вольові передумови соціального розвитку, що забезпечують соціально-нормативну поведінку особистості.

Мета статті: виявити особливості емоційно-регулятивного компонента соціалізованості школярів з ІП середнього та старшого шкільного віку.

Виклад матеріалу дослідження. Розуміючи соціалізованість як результат соціалізації особистості на кожній її стадії (адаптації, індивідуалізації, інтеграції), що відображається у відповідності поведінки людини соціальним вимогам, які пред'являються для певного вікового етапу, як наявність особистісних і соціально-психологічних передумов, які забезпечують нормативну поведінку (Москаленко, 2007), перейдемо до аналізу емоційно-регулятивного компонента соціалізованості школярів. Емоційно-регулятивний компонент соціалізованості дозволяє оцінити ступінь адаптованості особистості, ступінь сприйняття, розуміння та оцінки власної особистості, здатність до вольової регуляції. Показниками даного компонента є: ступінь об'єктивності самооцінки, вольові якості, емоційне благополуччя та тло як характеристики адаптованості особистості (Коваленко, Бистрова, Сінопальнікова, 2021).

Для дослідження особливостей емоційно-регулятивного компонента соціалізованості школярів середнього та старшого шкільного віку з ІП використовувався метод порівняльного аналізу. Експериментальним дослідженням було охоплено 384 дитини, з них: 192 – школярі з ІП (з них 96 школярів середнього шкільного віку; 96 учнів старшого шкільного віку); 192 – школярі з НР (з них 96 школярів середнього шкільного віку; 96 учнів старшого шкільного віку). На констатувальному етапі дослідження було використано наступні методи: теоретичні: порівняння, узагальнення та систематизація науково-теоретичних даних для вивчення стану розробленості проблеми та шляхів її вирішення; емпіричні: «Методика Дембо-Рубінштейн» (в модифікації А. Прихожан), «Тест Куна-Макпартленда «Хто Я» (в модифікації Т. Румянцевої), «Методика визначення особистісної адаптованості школярів» А. Фурман (в адаптації В. Коваленко), Методика «Використання методу спостереження для оцінки вольових якостей» (А. Висоцький); статистичні: точний критерій Фішера, χ^2 .

За результатами виконання діагностичних завдань методики «Дембо-Рубінштейн» встановлено, що більшості дітей середнього шкільного віку з ІП властива завищена самооцінка (середнє значення показника 79,04), а також нереалістичність уявлень про власну зовнішність, характер, розум (здібності) й авторитет в однолітків (середнє значення показника 87,81).

На відміну від дітей середнього шкільного віку з ІП, респонденти з НР характеризуються більш адекватною самооцінкою (середнє значення показника 63,81) та реалістичним рівнем домагань (середнє значення показника 82,08). Отже, були виявлені статистично достовірні (значущі) відмінності за показником «рівень самооцінки» між дітьми середнього шкільного віку з НР та ІП (63,81 та 79,04 відповідно при $p \leq 0,01$), а також «рівнем домагань» (82,08 та 87,81 відповідно при $p \leq 0,05$).

Перейдемо до аналізу рівня самооцінки та домагань дітей середнього шкільного віку з НР та ІП за параметрами «здоров'я», «розум», «характер», «авторитет в однолітків», «стосунки з дорослими», «ручна праця», «зовнішність». За всіма параметрами респонденти з НР мають адекватну самооцінку та реалістичний рівень домагань. Порівняно з іншими середніми значеннями показників занепокоєння викликає параметр «стосунки з дорослими», що вказує на наявність ускладнень у сфері спілкування та взаємодії дітей середнього шкільного (підліткового) віку з їх батьками, що пов'язані з психологічними новоутвореннями цього віку: автономією та відокремленням.

Дітям середнього шкільного віку з ІП властива за окремими параметрами як завищена, так і адекватна (реалістична) самооцінка й нереалістичний рівень домагань. Зокрема, за показниками «здоров'я» (55,68), «стосунки з дорослими» (72,84) та «ручна праця» (67,12) підлітки з ІП мають реалістичну самооцінку та адекватні уявлення про свої можливості. За показниками «розум» (здібності) (86,20), «характер» (88,23), «авторитет у однолітків» (90,42) і «зовнішність» (92,80) у респондентів виявлено завищену самооцінку, що вказує на відхилення у формуванні особистості. Завищена самооцінка вказує на невміння порівнювати себе з іншими; правильно оцінити результати своєї

діяльності, нечутливість до своїх помилок, невдач, зауважень та оцінок оточуючих. Рівень домагань дітей старшого шкільного віку з ІП за цими показниками засвідчує нереалістичне, некритичне ставлення до власних можливостей. Низька розбіжність між рівнем самооцінки та домагань вказує на безумовне прийняття респондентами себе, задоволеність собою, інфантилізм. Натомість, за оцінкою показників «вміння багато робити своїми руками» та «стосунки з дорослими» результати показали як оптимально високий рівень самооцінки, так і оптимально високий рівень домагань, що вказує на значущість для школярів взаємодії з іншими людьми та вираження себе у творчості.

Розглянемо результати виконання діагностичних завдань за методикою Дембо-Рубінштейн дітьми старшого шкільного віку з НР та ІП. Середнє значення показника за параметром «рівень самооцінки» дітей старшого шкільного віку з НР дорівнює 68,04, порівняно з 63,81 у середньому шкільному віці; за параметром «рівень домагань» дорівнює 88,72, порівняно з 82,08 у середньому шкільному віці. На відміну від підлітків із ІП, старші школярі з НР демонструють здатність до більш адекватного оцінювання власної особистості, своїх здібностей та мають більш реалістичний рівень домагань.

Аналізуючи показник «рівень самооцінки та домагань» дітей старшого шкільного віку з ІП, з'ясовано, що самооцінка цих дітей стає більш адекватною (середнє значення показника 61,95), рівень більш домагань реалістичним (середнє значення показника 85,18). Були виявлені статистично достовірні відмінності за показником «рівень самооцінки» між дітьми середнього шкільного віку з НР та ІП (68,04 та 61,95 відповідно при $p \leq 0,05$).

Перейдемо до аналізу рівня самооцінки та домагань дітей старшого шкільного віку з НР та ІП за параметрами «здоров'я», «розум», «характер», «авторитет в однолітків», «стосунки з дорослими», «ручна праця», «зовнішність». Старші школярі з НР найвище оцінюють себе за показниками «зовнішність» і «розум», найвищі оцінки за параметром «рівень домагань» встановлено за показниками «характер», «зовнішність» і «розум».

Старші школярі з ІП мають занижену самооцінку за показниками «розум» (42,60) та «характер» (44,34). Означене свідчить про неблагополуччя у розвитку особистості, що виявляється у невпевненості у своїх розумових здібностях і негативному ставленні до власних характерологічних особливостей. Разом з тим, виявлено значущу розбіжність між різницею самооцінки й рівня домагань підлітків (5,02) та дітей старшого шкільного віку (49,78) за показником «розум» (здібності) ($p=0,01$) і за показником «характер» (3,24 і 45,78 відповідно при $p=0,01$). Означене вказує, що старші школярі схильні низько оцінювати власні розумові здібності, їм властиві високі, нереалістичні вимоги до себе за цим показником. Наявний внутрішній конфлікт, адже адекватна самооцінка виступає як одна з обов'язкових умов високого рівня самосвідомості, впевненості, успішності, стійкості особистості, пов'язаних з самореалізацією людини.

Оптимально високий рівень самооцінки та рівень домагань визначено в учнів за результатами оцінювання своєї зовнішності (61,37 і 76,38), стосунків з дорослими (70,84 і 81,98), авторитету в однолітків (71,45 і 87,31) та умінню багато робити своїми руками (74,65 і 87,91). Адекватна різниця між реальним та ідеальним є рушійною силою розвитку особистості, що стимулюватиме її до вдосконалення. Означене вказує, що самооцінка старших школярів стає більш рефлексивною, адекватною, відбувається диференціація та узагальнення процесів самооцінювання.

За результатами виконання діагностичних завдань методики «Хто Я?» виявлено, що 19,79% респондентів середнього шкільного віку з ІП мають адекватну самооцінку ідентичності, 44,79% мають неадекватно-завищену самооцінку, а 35,42% мають неадекватно-занижену самооцінку. Натомість діти середнього шкільного віку з НР демонструють здатність до більш усвідомленого та узагальненого оцінювання власної особистості, це виявляється в тому, що адекватну самооцінку мають 56,25% респондентів, неадекватно завищену 22,92%, а неадекватно занижену 20,83%. Були виявлені значущі розбіжності за показником «адекватність самооцінки» між групами респондентів з НР та ІП ($\chi^2=7.3$; $p=0.014$).

Досліджуючи рівень самооцінки ідентичності дітей старшого шкільного віку з ІП з'ясовано, що 40,63% респондентів мають адекватну самооцінку ідентичності, 30,21% – неадекватно-завищену, а 29,16% – неадекватно-занижену самооцінку. Серед старших школярів з НР адекватну оцінку ідентичності виявлено у 56,25% респондентів, неадекватно завищену у 22,92%, неадекватно занижену у 20,83%. Були виявлені значущі розбіжності за показником «адекватність самооцінки» між групами

респондентів з НР та ІП ($\chi^2=5.23$; $p=0.038$). Тож, старші школярі з НР мають більш високу самооцінку, ніж діти середнього шкільного віку, це вказує на більш розвинені і стабільні уявлення про свою особистість до завершення школи.

Найбільш уживаними для опису компонентів власної ідентичності серед дітей середнього шкільного віку є категорії соціального, фізичного та комунікативного «Я». Аналіз ідентифікаційних характеристик довів, що у відповідях респондентів середнього шкільного віку з ІП домінує категорія «Соціальне Я» (89,58%). Пріоритетними були також ідентифікаційні характеристики «Фізичне Я» (84,38%) та «Комунікативне Я» (65,63%).

Цікаво, що серед відповідей старших школярів з ІП пріоритетними виступили категорії «Перспективне Я» (87,5%), «Діяльнісне Я» (82,29%) та «Рефлексивне Я» (82,29%). Означене вказує на розвиток здатності школярів з ІП до життєвого цілепокладання з віком. Аналіз відповідей респондентів свідчить про розвиток самосвідомості та зміну життєвих пріоритетів у старшому шкільному віці на професійне самовизначення у майбутньому.

Розглянемо результати виконання респондентами з НР та ІП діагностичних завдань методики визначення особистісної адаптованості школярів» (А. Фурман). Встановлено, що підліткам з НР властиве зниження адаптованості, зокрема низький рівень функціонування особистісної адаптованості виявлено у 55,21% респондентів, що вказує на кризовість і суперечливість підліткового віку. Натомість за самооцінюванням більшості респондентів з ІП їм властивий високий рівень адаптованості (41,67%). Нижчі показники пристосованості дітей середнього шкільного віку з НР свідчать про виникнення у підлітків критичної рефлексії, становлення Его-ідентичності на відміну від підлітків з ІП.

Аналізуючи особливості особистісної адаптованості школярів з НР та ІП старшого шкільного віку, встановлено, що в цей період прослідковується тенденція до збільшення особистісної адаптованості школярів з НР, а серед групи дітей з ІП навпаки – відбувається її зниження ($\chi^2=48.09$; $p=0$). Значущо збільшилась кількість старших школярів з ІП із середнім рівнем функціонування особистісної адаптованості ($p \leq 0,01$). Означене вказує на розвиток здатності до рефлексії та більш усвідомленої й узагальненої оцінки власного «Я».

Для дослідження регуляторної складової емоційно-регулятивного компонента соціалізованості застосовувались діагностичні завдання психодіагностичної методики «Метод спостереження для оцінки вольових якостей» (А. Висоцький). До процедури діагностичного спостереження додатково залучались чотири експерти: класний керівник, практичний психолог спеціальної школи, соціальний педагог, вихователь другої половини дня. Спостереженню підлягали діагностичні показники вольових якостей (дисциплінованість, самостійність, наполегливість, витримка, організованість, рішучість, ініціативність). Варто зазначити, що відповідно до середніх значень оцінок експертів, жодна з вольових якостей респондентів обох груп не була оцінена в 4 бали, що відповідає достатньому її розвитку. На думку експертів слаборозвиненими вольовими якостями підлітків є наступні: здатність до цілепокладання, самоконтролю, до коректування результатів цілеутворення для досягнення мети. Зокрема, середне значення оцінки експертів в 3,6 бали за показниками «дисциплінованість», «самостійність», «наполегливість» вказує, що ці вольові якості дітей з НР на думку експертів є слабо розвиненими. Порівняно з іншими показниками, більш розвинутою у дітей з НР є «організованість» (3,8 балів). Найменш розвиненими є вольові якості «рішучість» (3 бали) й «ініціативність» (3,2 бали).

За результатами діагностичної методики встановлено, що недостатність розвитку вольових якостей є загальною закономірністю волі дітей середнього шкільного віку (підліткового) з НР та ІП. Проте, у дітей середнього шкільного віку з ІП ступінь розвитку всіх вольових якостей нижчий порівняно з дітьми з НР. Зокрема, на думку експертів найбільш розвиненими серед усіх вольових якостей у школярів з ІП є «дисциплінованість» (2,5 балів) і «самостійність» (2,4 бали), проте ступінь їх розвитку експерти охарактеризували як «дуже слабо розвинені». Ще менш розвиненими на думку експертів є «наполегливість», «витримка» та «ініціативність» (1,8 балів кожна), що вказує на те, що ці вольові якості дітям практично не притаманні. Найменш розвиненими є якості «організованість» (1,6 балів) та «рішучість» (1,8 балів).

Розглянемо результати дослідження вольових якостей дітей старшого шкільного віку з НР та ІП за результатами експертного оцінювання за «Методом спостереження для оцінки вольових якостей» (А. Висоцький). Встановлено, що дітям з НР та ІП в старшому шкільному віці властивий стрімкий розвиток

вольових якостей, проте школярі з ІП так і не досягають достатнього ступеня їх розвитку на відміну від дітей з нормотиповим розвитком, на що вказують виявлені значущі розбіжності за кожним з показників між групами респондентів У старших школярів з НР достатньо розвиненими є «самостійність», «наполегливість», «витримка», «організованість». Найбільшого розвитку набуває вольова якість «ініціативність» (4,4 бали). Менш розвиненими залишаються вольові якості «дисциплінованість» і «рішучість». На думку експертів найбільш розвиненими вольовими якостями старших школярів з ІП є «організованість» (3,6 бали), «дисциплінованість» (3,4 бали), «ініціативність» (3,2 бали) та самостійність (3 бали). Проте дані оцінки експертів вказують і на те, що ці вольові якості у старших школярів з ІП залишаються слабо розвиненими. Ще меншого розвитку набули «рішучість» (2,8 бали), «наполегливість» (2,4 бали) та «витримка» (2,2 бали). Дані оцінки експертів указують на те, що ці вольові якості старшим школярам з ІП практично не притаманні. Навіть у старшому шкільному віці особам з ІП властива дисфункція цілепокладання, вони недостатньо усвідомлюють поставлені перед ними цілі, не вміють спланувати свою діяльність, вибрати спосіб виконання діяльності. Їх дії слабо мотивовані. Навіть в осіб старшого шкільного віку є труднощі управління та контролю над вольовими діями, а також здатність діяти у відповідності з перспективними цілями, порушена самостійність і цілеспрямованість. Старшим школярам важко застосовувати вольові зусилля і долати труднощі на шляху досягнення мети.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, за результатами проведеного теоретико-експериментального дослідження емоційно-регулятивного компонента соціалізованості, з'ясовано, що у дітей середнього шкільного віку з ІП проявляється нездатність самостійно спрямовувати пізнавальні процеси на власне «Я», відсутнє цілісне уявлення про себе в минулому, теперішньому і майбутньому. Досліджено, що більшості дітей середнього шкільного віку притаманні порушення самооцінки, що частіше виявляються в її завищенні, значно рідше – заниженні. Підліткам властива несамостійність, слабкість внутрішніх спонукань, схильність до навіювань, знижена мотивація. Учні середнього шкільного віку мало схильні до роздумів щодо свого майбутнього і не вміють прогнозувати перспективу власного життя. Діти старшого шкільного віку мають більш узагальнені уявлення про себе та усвідомлюють своє «Я» як цілісне утворення. Самооцінка старших школярів стає більш реалістичнішою, набуває більш узагальненого, диференційованого характеру. Значущо зменшується кількість дітей із завищеною та заниженою самооцінкою. Проте, значущо збільшується кількість дітей з негативним емоційним ставленням до себе, підвищується рівень рефлексії. Старші школярі починають демонструвати здатність до побудови життєвого планування, пріоритетними для них стають категорії перспективного, діяльнісного та рефлексивного Я. Разом з тим, більшість старших школярів з ІП не усвідомлюють глибини свого порушення і часто не співвідносять «Я-реальне» і «Я-ідеальне». Вольові якості старших школярів з ІП є недостатньо розвиненими. Разом з тим, при звичайній млявості, безініціативності поведінки у старших школярів з ІП можна спостерігати наполегливість, нестримність і нездоланність окремих бажань. Тож, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження вбачаємо в дослідженні діяльнісно-поведінкового компонента соціалізованості та розробки системи залучення дітей середнього та старшого підліткового віку до творчих об'єднань позашкільної освіти на основі їх інтересів, здібностей і потенційних можливостей з метою гармонізації процесів їх соціалізації та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Быстрова, Ю. А. (2021) Методика коррекционной работы по формированию коммуникативной компетентности у подростков с ОВЗ. *Проблемы современного педагогического образования*, 70 (2). 370 – 375.
2. Коваленко, В. Є. (2014) *Освітнє середовище як чинник емоційного розвитку розумово відсталих молодших школярів*: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08 «Спеціальна психологія». Київ. 20 с.
3. Лисенкова, І. П. (2019) *Детермінанти емоційного розвитку дітей з когнітивними порушеннями*: дис. ... док. пед. наук: 19.00.08 «Спеціальна психологія». Київ. 420 с. http://ispukr.org.ua/articles/19/190614_d.pdf
4. Москаленко, В. В. (2013) *Соціалізація особистості*. Київ: Фенікс. 540 с.
5. Позднякова, О. Л. (2021) *Теорія і практика функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами*: дис. ... док. пед. наук: 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ. 641 с.
6. Проскурняк, О. І. (2015) *Соціалізація учнів з*

інтелектуальними порушеннями: комунікативно-мовленнєвий аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 30. 291 – 296. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchpru_019_2015_30_51 6. **7. Сєромаха, Н. Є.** (2013) *Корекція поведінки розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку в ситуаціях фрустрації*: автореф. дис. ... канд. психол. наук. 19.00.08 «Спеціальна психологія». Київ. 20 с. **8. Синьов, В. М., & Матвєєва, М. П., & Хохліна, О. П.** (2008) *Психологія розумово відсталої дитини*. Київ: Знання. 359 с. **9. Супрун, М. О., & Висоцька, А. В., & Гладченко, І. В.** (2014) *Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі*. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 205 с. **10. Шаповалова, О. Е.** (2009) Выявление особенностей эмоциональной сферы учащихся школы VIII вида с опорой на наглядную основу. *Коррекционная педагогика: теория и практика*. 4. 52 – 58. **11. Шкляр, Н. В.** (2008) *Психологические особенности развития эмоциональной сферы младших школьников с нарушением интеллекта*: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.10 «Коррекционная психология». Нижний Новгород. 28 с. **12. Хохліна, О. П.** (2009) Забезпечення соціалізації дитини як мета діяльності спеціального освітнього закладу. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*. 11. 287 – 291. **13. Шамионов, Р. М.** (2013) Социализация личности: системно-диахронический подход. *Психологические исследования*. Том 6. № 27. URL: <http://psystudy.ru/index.php/num/2013v6n27/782-shamionov27.html> **14. Kovalenko, V., Bystrova, Y., & Sinopalnikova, N.** (2021). Características de compreensão e atitude emocional em relação às normas morais e sociais de alunos com deficiência intelectual. *Laplage Em Revista*, 7(3A), p. 575-588. <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202173A1460p.575-588>

References:

- 1. Bystrova, Yu. A.** (2021) Metodika korektsionnoy raboty po formirovaniyu kommunikativnoy kompetentnosti u podrostkov s OVZ. [Methodology of corrective work to form communicative competence in adolescents with disabilities]. *Problemyi sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya*, 70 (2). [in Russian].
- 2. Kovalenko, V. Ye.** (2014) *Osvitnye seredovy shhe yak chy`nny`k emocijnogo rozvy`tku rozumovo vidstaly`x molodshy`x shkolyariv*. [Educational environment as a factor in the emotional development of mentally retarded younger pupils]. (Extended abstract of candidate's thesis). National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv [in Ukrainian].
- 3. Ly`senkova, I. P.** (2019) *Determinanty` emocijnogo rozvy`tku ditej z kognity`vny`my` porushennyamy`*. [Determinants of the emotional development of children with cognitive impairment]. (Doctor's thesis). Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- 4. Moskalenko, V. V.** (2013) *Sotsializatsiia osobystosti*. [Socialization of personality]. Kyiv: Feniks. [in Ukrainian].
- 5. Pozdnyakova, O. L.** (2021) *Teoriya i prakty`ka funkcionuvannya vy`hovnoyi sy`stemy` navchal`no-reabilitacijny`x zakladiv dlya ditej z osobly`vy`my` osvithnimy` potrebamy`*. [Theory and practice of educational system functioning in education and rehabilitation establishments for children with special educational needs]. (Doctor's thesis). National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv [in Ukrainian].
- 6. Proskurnyak, O. I.** (2015) Socializaciya uchniv z intelektual`ny`my` porushennyamy`: komunikaty`vno-movlennyevy`j aspekt. [Socialization of scientists with intellectual derailments: a communal-movable aspect]. *Naukovy`j chasopy`s Nacional`nogo pedagogichnogo universy`tetu imeni M. P. Dragomanova. Seriya 19: Korekciyna pedagogika ta special`na psy`xologiya*, 30. 291 – 296 [in Ukrainian].
- 7. Syeromaha, N. Ye.** (2013) Korekciya povedinky` rozumovo vidstaly`x ditej molodshogo shkil`nogo viku v sy`tuaciayah frustraciyi. [Correction of behavior of mentally retarded children of primary school age in situations of frustration]. (Extended abstract of candidate's thesis). National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv [in Ukrainian].
- 8. Sy`n`ov, V.M., Matvyejeva, M.P., Hoxlina, O.P.** (2008) *Psy`xologiya rozumovo vidstaloyi dy`ty`ny`*. [Psychology of a mentally retarded child]. Ky`yiv: Znannya. [in Ukrainian].
- 9. Suprun, M. O., & Vy`socz`ka, A. V., & Gladchenko, I. V.** (2014) Socializaciya dy`ty`ny` z obmezheny`my` rozumovy`my` mozhly`vostyamy` v suchasnomu osvith`omu vy`miri. [Socialization of a child with mental disabilities in the modern educational dimension]. Ky`yiv: Insty`tut special`noyi pedagogiky` NAPN Ukrayiny`. [in Ukrainian].
- 10. Shapovalova, O. E.** (2009) Vvyyavlenie osobennostey emotsionalnoy sferyi uchaschihsya shkolyi VIII vida s oporoy na naglyadnuyu osnovu. [Revealing the peculiarities of the emotional sphere of pupils of the VIII type school based on a visual basis]. *Korreksionnaya pedagogika: teoriya i praktika*. 4. [in Russian].
- 11. Shklyar, N. V.** (2008) Psihologicheskie osobennosti razvitiya emotsionalnoy sferyi mladshih

shkolnikov s narusheniem intellekta. [Psychological features of the development of the emotional sphere of primary schoolchildren with intellectual disabilities]. (Extended abstract of candidate's thesis). Dalnevostochniy gosudarstvenniy gumanitarniy universitet. Nizhniy Novgorod. [in Russian]. **12. Xoxlina, O. P.** (2009) Zabezpechennya socializatsiyi dy`ty`ny` yak meta diyal`nosti special`nogo osvitr`nogo zakladu. [Ensuring the socialization of the child as a goal of a special educational institution]. Dy`dakty`chni ta social`no-psy`xologichni aspekty` korekciynoi roboty` u special`nij shkoli. 11. 287 – 291. [in Ukrainian]. **13. Shamionov, R. M.** (2013) Sotsializatsiya lichnosti: sistemno-diahronicheskiy podhod. [Socialization of the Personality: System-Diachronic Approach.]. Psihologicheskie issledovaniya. Tom 6. 27. URL: <http://psystudy.ru/index.php/num/2013v6n27/782-shamionov27.html> [in Russian]. **14. Kovalenko, V., Bystrova, Y., & Sinopalnikova, N.** (2021). Características de compreensão e atitude emocional em relação às normas morais e sociais de alunos com deficiência intelectual. Laplage Em Revista. 7(3A). 575-588. <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202173A1460p>. [in English].

Коваленко В. Е. Особенности эмоционально-регулятивного компонента социализованности детей среднего и старшего школьного возраста с интеллектуальными нарушениями

В статье на основе сравнительного анализа состояния сформированности эмоционально-регулятивного компонента социализованности школьников с интеллектуальными нарушениями и нормотипическим развитием выделено его специфические особенности, присущие детям с нарушениями интеллекта. Эмоционально-регуляторный компонент социализованности позволяет оценить степень адаптированности личности, степень восприятия, понимания и оценки собственной личности, способность к эмоциональной регуляции. Выявлено значимые различия по показателям «степень объективности самооценки», «волевая регуляция», «особенности социальных эмоций», «адаптированность» между группами школьников с нормотипическим развитием и интеллектуальными нарушениями.

Ключевые слова: социализация, социализированность, школьники с интеллектуальными нарушениями, эмоционально-регулятивный компонент, самооценка, адаптация.

Kovalenko V.Ye. Features of the emotional-regulatory component of socialization of secondary and senior schoolchildren with intellectual disabilities

The article reflects the results of theoretical and experimental study of the emotional-regulatory component of socialization of secondary and senior schoolchildren with intellectual disabilities. Based on a comparative analysis of the state of formation of the emotional-regulatory component of socialization of students with intellectual disabilities and ones with normative development revealed its specific features inherent in children with intellectual disabilities. Significant differences were found in the indicators "degree of objectivity of self-esteem", "volitional regulation", "emotional background", "degree of adaptability" between groups of students with normative development and intellectual disabilities. Secondary schoolchildren with intellectual disabilities have an inability to direct independently cognitive processes to their own "Me", there is no holistic view of themselves in the past, present and future. It has been studied that the majority of secondary schoolchildren have self-esteem disorders, which are more often manifested in its overestimation, much less often – underestimation. Adolescents are characterized by lack of independence, weakness of internal motivations, a tendency to suggestions, reduced motivation. Secondary schoolchildren are less inclined to think about their future and do not know how to predict the prospects of their own lives. Senior schoolchildren have more generalized ideas about themselves and realize their "Me" as a holistic education. The self-esteem of senior students becomes more realistic, acquires a more generalized, differentiated character. The number of children with overestimated and underestimated self-esteem is significantly reduced. However, the number of children with a negative emotional attitude to themselves increases significantly, the level of reflection increases.

Key words: socialization, schoolchildren with intellectual disabilities, emotional-regulatory component, self-esteem, adaptation.